

XIX. yüzyılda pozitivist Osmanlı coğrafyasındaki yansımaları, Batı'da olduğu gibi Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi'nin tarihsel bir devamı şeklinde kendini göstermemiştir. Medeniyetçe geri kalmışlığı, bilimsel zihniyete sahip olamamaya bağlayan Osmanlı aydınlarının bir kısmı Osmanlı Devlet sisteminin merkezinde yer alan dini, pozitivistin etkisiyle temkinli ve bilinçli bir şekilde tartışmaya başlamışlardır. Tarihi süreçten kopmadan kendini yenilemeyi öngören Avusturya ve Alman düşüncesinin de etkili olduğu bazı Osmanlı aydınları ise Hristiyanlığın yozlaşmasını, Batı entelektüelinin dine yönelik eleştirilerinin gerçek sebebi olarak görmüş ve bu yozlaşmayı tarihsel bakımdan göstermeye çalışmışlar, Osmanlı'nın geri kalmışlığının İslâm'ın esas hükümlerinden uzaklaşmak olduğu sonucuna varmışlardır.

1874'te kaleme alınan *Nizâ'ı İlm ü Dîn* yani "Bilim ve Dinin Çatışması" adlı eser bilim tarihinin nasıl bir seyir takip ettiğini medeniyetler üzerinden anlatan Batılı pozitivist bir aydın Draper ile Osmanlı Devleti'nin İslâm Medeniyeti'nin önemli bir parçası olduğunun bilincindeki Ahmed Midhat Efendi'nin bilim ve dine yaklaşımlarını ortaya koymasından oldukça ilgi çekicidir. Ayrıca eser; din, bilim, medeniyet meselelerine yaklaşımı, Osmanlı İslâm dünyasının Batı ve Hristiyan dünyasını zihninde nasıl tasavvur ettiğini göstermesi ve İbn Rüşd'den günümüze köklü bir geleneğin yeni fikir tartışmalarına yaklaşımını ortaya koymasından faydalıdır. Eserde Ahmed Midhat'ın, bu eleştirilere fikren zayıf ancak tarihi gerçekler üzerinden kuvvetli bir şekilde cevap vermeye çalıştığı görülür. Eser vasıtasıyla Osmanlı toplumu Batı'dan ve Batıdaki felsefi ve dini tartışmalardan haberdar olmuştur.

NİZÂ'-I İLM Ü DİN: İSLÂM VE ULÛM
AHMED MIDHAT EFENDİ

TÜBA TÜRK-İSLÂM BİLİM KÜLTÜR MİRASI DİZİSİ: 45

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Nizâ'-ı İlm ü Dîn: İslâm ve Ulûm

AHMED MIDHAT EFENDİ

HAZIRLAYAN: MUSTAFA ALPER

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Nizâ'-ı İlm ü Dîn: İslâm ve Ulûm

Ahmed Midhat Efendi

Nizâ'-ı İlm ü Dîn:**İslâm ve Ulûm**

Ahmed Midhat Efendi

Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: 45

ISBN: 978-625-8352-09-2

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-8352-06-1

Ankara, 2022

Hazırlayanlar

Mustafa Alper (Dr.)

Editör

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Tasarım

Murat Acar

TÜBA Başkanı

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Proje Yayın Kurulu

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)

Muhittin Macit (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Koordinatörleri ve Danışmanları

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumlusu

Duygu Erol

Baskı

Tek Ses Ofset Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / Ankara

Sertifika No: 44186

© Türkiye Bilimler Akademisi 2022

Bu eserin tüm yayın hakları, Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir.

Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.

Eserden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Kitabın dil, bilim, etik ve hukuk açısından bilimsel sorumluluğu yazara aittir.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin sorumluluğu bulunmamaktadır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

Kimyelerinde

Nizâ‘-ı İlm ü Dîn: İslâm ve Ulûm

Ahmed Midhat Efendi

Hazırlayan
Mustafa Alper

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Conflict of Science and Religion:

Islam and Sciences

Ahmed Midhat Efendi

Turkish-Islamic Scientific and Cultural Heritage Series: 45

ISBN: 978-625-8352-09-2

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-8352-06-1

Ankara, 2022

Prepared By

Mustafa Alper (Dr.)

Edited By

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Design

Murat Acar

President of TÜBA

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Editorial Board of Project

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr., Project Coordinator)

Muhittin Macit (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr., Project Coordinator)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Publication Coordinators and Advisors of Project

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Administrative Affairs Supervisor of Project

Duygu Erol

Printed By

Tek Ses Ofset Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / Ankara

Sertifika No: 44186

© Turkish Academy of Sciences 2022

All publishing rights of this work belong to the Turkish Academy of Sciences.

It may not be printed and reproduced partially or fully without the written consent of the publisher. It can be cited by providing full reference.

The author bears full scientific responsibility for the book in terms of language, academic, ethics and law. Turkish Academy of Sciences has no responsibility whatsoever.

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Under the auspices of the
PRESIDENCY OF THE
REPUBLIC OF TÜRKİYE

Conflict of Science and Religion: Islam and Sciences

Ahmed Midhat Efendi

Prepared By
Mustafa Alper

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Büyük gelecekle, büyük geçmişlerin bilgi ve birikimi üzerine inşa edilir.

Türkiye, ihtişamlı bir medeniyetin ve zengin bir tarihin meydana getirmiş olduğu büyük bir birikimin varisidir. Kökleri bilime, bilgiye, hikmete ve irfana dayanan bu birikim, ülkemizin geleceğinin inşası gayretlerinde de en önemli referansımız olmalıdır. Bu büyük birikimden yararlanmadığımız takdirde, geçmişimizi “müzelik bir emtia”ya dönüştürürüz, sağlıklı bir gelecek inşa edemeyiz.

Zira tarih, sadece geçmişte olup biten değil, aynı zamanda bugüne kalan, yarına da aktarılacak olandır. Milletler tarihte yalnızca geçmişlerini değil, geleceklerini de ararlar. Geçmişiyile barışamayan, tarihini yorumlayamayan, ecdadına yabancılaşan milletler, sağlıklı bir gelecek inşa edemezler.

Çağımıza ve geleceğe yapacağımız etki bakımından, sahip olduğumuz zengin mirası yeniden ve daha güçlü biçimde harekete geçirmemiz gerekiyor. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütölen “Türk-İslâm Bilim ve Kültür Mirası Projesi”ni, işte bu amaca yönelik bir çalışma olarak değerlendiriyorum.

Proje kapsamında, sosyal bilimler, İslâmî ilimler, Türkiyat, sağlık ve tabiat bilimleri ve teknik bilimler alanlarında hazırlanan eserlerin, bilim ve kültür hayatımıza kazandırılmasını takdirle karşılıyorum.

Bu vesileyle, eserlerin müelliflerini rahmet ve şükranla yâd ediyor, projenin hayata geçirilmesinde görev alan bilim adamlarımız ile TÜBA mensuplarını kutluyorum.

Recep Tayyip Erdoğan

T.C. Cumhurbaşkanı

Takdim

Sürdürülebilir kalkınma; “güçlü makroekonomik politikalar” ile “rekabeti odağına alan yapısal reformların” bir arada uygulanması ile mümkündür. Rekabette söz sahibi olabilmek ise; bilimsel ve teknolojik gelişmelerden en iyi şekilde faydalanmak, bu gelişmeleri içselleştirmek ve bir sonraki adımı da tasarlamakla mümkün oluyor. Bunu başarabilen ülkeler gelişmişlik konusunda rakiplerini geride bırakıyor ve küresel ekonomide daha fazla söz sahibi olmaya başlıyor.

Bilimsel ve teknolojik gelişme “yeni”, “daha iyi” ve “keşfedilmemiş” olanı arama çabasıdır. Fakat bu çaba, geçmişten asla kopuk değildir. Geçmiş mirasın çok daha iyi anlaşılması, geleceğin daha sağlam inşası için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye tam da bu noktada, bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu eşsiz tarihi ve kültürel birikimiyle ciddi bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Türk-İslâm medeniyetinin kadim bir üyesi olarak; insanlığın bilimsel, teknik ve kültürel gelişimine çok somut katkıları olan bir medeniyetin mirasçısıyız.

Türk-İslâm medeniyetine ait eserlerin gün ışığına çıkarılması; yeni kuşakların geçmişten feyz alarak daha güçlü bir motivasyonla yola devam etmesine katkı sağlayacaktır. Bu eserler ayrıca, bilim, Ar-Ge ve yenilikçilik konusundaki politikalarımız için de girdi sunarak, farklı bakış açılarından faydalanma imkanı verecektir. Bu kapsamda, Sayın Cumhurbaşkanımızın himayelerinde, Türkiye

Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yürütölen “Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi”ni çok değerli ve benzersiz bir adım olarak görüyorum. Proje; matematik, astronomi, tarih, coğrafya, edebiyat ve felsefe gibi alanlarda saygıdeğer İslâm âlimleri tarafından hazırlanan eserleri bilim dünyasına kazandırmayı amaçlıyor.

Yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımıza şükranlarımı zı arz ediyorum. Başta TÜBA çalışanları olmak üzere, bu çok kıymetli proje için emeği geçen herkesi içtenlikle tebrik ediyorum. Eserlerin yazarlarını rahmet ve hayırla yâd ediyor, Projenin Milletimizin bilimsel ve topyekün kalkınması için yararlı olmasını diliyorum.

Mustafa Varank

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanı

Sunuş

Ülkelerin bilimsel ilerlemesi ve yenilikçilik performansı, topyekûn kalkınma ile uluslararası rekabette üstünlük sağlama bakımından stratejik öneme sahiptir. Toplumların geleceğinin güvenle inşası ve refahın toplumun tüm katmanlarına yayılması bilimin, bilimsel düşünce ve yaklaşımların önemsenmesi ve yaygınlaştırılması, gençlerin bilim ve araştırma alanına yönlendirilmesi, bilimsel çalışma ve başarıların teşvik edilmesi ile mümkündür. Bu konular, dünyadaki bilim akademilerinde olduğu gibi milli akademimiz Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) amaç ve görevleri arasında yer almaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sahip olduğumuz medeniyet birikimini iyi anlamak zorundayız.

Millet olarak, önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen zengin bir bilim ve kültür mirasına sahip bulunuyoruz. Bu mirasın daha görünür ve yararlanılır kılınması, bugünkü ve gelecekteki bilimsel performansımız ve ulusal hedeflerimize ulaşmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel birikim ve mirasın ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, diğer yararları yanında, bilimsel ilerleme ve yenilikçi çalışmalar için gerekli cesaret, özgüven ve motivasyona yapacağı katkı bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınma yarışında son iki yüzyıldır devam eden göreceli konumumuz ile geleceğe yönelik yüksek amaçlarımız dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir benlik/kimlik ve özgüven inşası ile güçlü bir ekosistem ve kültürün oluşturulmasına gerek olduğu ve bu konuda her Türk kurumunun katkı ve destek sağlamasının ulusal bir görev olduğu açıktır.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, ülkemizin milli bilimler akademisi olma sorumluluğu ile Kalkınma Bakanlığı'nın mali desteğiyle 2014 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında Türk-İslâm medeniyeti havzasında, fen, mühendislik, Türkiyat, sosyal bilimler, dinî ilimler gibi alanlarda eski-farklı Türk lehçeleri ile diğer dillerde üretilmiş, uzman bilim insanlarımızca seçilen 100 eserin, imkân ve ihtiyaca göre transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi yapılarak yayımlanması yoluyla bilim ve kültür âleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması hedefi doğrultusunda yayınlarımız devam etmektedir.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projemiz, çok sayıda paydaşın doğrudan ve dolaylı katkı ve desteklerinin eseridir. Projemizin başlangıçtan beri Sayın Cumhurbaşkanımızca desteklenmesi ve 2018 yılı başından itibaren resmen Cumhurbaşkanlığı himayelerine alınmış olması, Akademimiz açısından büyük bir onur ve teşvik kaynağı olmuştur. Bilime ve projemize verdikleri çok değerli destek ve yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kalbî şükranlarımızı arz ediyorum.

Bugüne kıyasla oldukça kısıtlı koşullarda bilimsel mirasımızı oluşturan eserleri kaleme alan bilim ve kültür tarihimizin kahramanlarını rahmet ve şükranla yad ediyorum. Bu eserlerin çoğaltılması, saklanması ve bugüne ulaşmasında rol alan isimsiz kahramanları da saygıyla anıyorum.

Eserlerin transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi ve tahlilini yaparak günümüzün ve geleceğin okuyucu ve araştırmacılarına ulaşmasını sağlayan bilim insanlarımıza müteşekkirimiz. Yayına hazırlık ve basım sürecinde rol alan Akademi üyelerimiz, bilim insanlarımız ve çalışanlarımız ile projeye katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza da teşekkür ediyorum. Ayrıca, Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi'nin hayata geçirilmesinde katkılarından ötürü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a minnettarız.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi kapsamında yayımlanan eserlerin milletimizin bilimsel ilerlemesi ve topyekûn kalkınması ile medeniyet ihyası/inşası süreci bakımından yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker

TÜBA Başkanı

Dr. Mustafa Alper

ORCID: 0000-0001-9435-9564

1969'da doğan Mustafa Alper, 1986'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne devam etti. Yüksek Lisansını İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Azerbaycan Ekonomisi'nin Yeniden Yapılanmasında Finans Sisteminin Rolü" konulu teziyle bitirdi. Doktora çalışmasını Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İşletme Yönetim ve Organizasyon anabilim dalında "Whistleblowing ile Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkiye Örgüt Kültürünün Etkisi ve Bir Araştırma" teziyle bitirdi. İngilizce ve Arapça bilen Alper, halen Millî Eğitim Bakanlığı'nda öğretmen olarak görev yapmaktadır. Liderlik, örgüt kültürü gibi alanlarda yayınlanmış pek çok makale ve kitap bölümü bulunmaktadır.

Dr. Mustafa Alper

ORCID: 0000-0001-9435-9564

Mustafa Alper, born in 1969, attended Istanbul University Faculty of Law in 1986 and then Istanbul University Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature. He completed his master's degree at Istanbul University Institute of Social Sciences with his thesis on "The Role of the Financial System in the Restructuring of the Azerbaijani Economy." He completed his doctorate at Marmara University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration and Organization, with the thesis "The Effect of Organizational Culture on the Relationship Between Whistleblowing and Organizational Silence and Research." Alper, who speaks English and Arabic, still works as a teacher at the Ministry of National Education. The author has many articles and book chapters published in areas such as leadership and organisational culture.

İçindekiler

Takdimler ve Sunuş

Özet	23
Önsöz	31
Giriş	35
Ahmed Midhat Efendi (1844 - 28 Aralık 1912)	35
John William Draper (5 Mayıs 1811-4 Ocak 1882)	42
Nizâ'-ı İlm ü Dîn Hakkında	46
Eseri Günümüz Harflerine Aktarırken İzlenen Yöntem	53
Eserin İçeriğine Dair	55

Metin	77
--------------------	-----------

BİRİNCİ CİLD

Bizim Mukaddimemiz	83
Draper'in Mukaddimesi ve Mütâla'âtımız	87

BİRİNCİ BÂB

İlmin Mebâdîsi 93

İKİNCİ BÂB

Nasrâniyet ve Tahavvülâtı ve
Ulûm ile Münâsebâtı 131

BÂB-I SÂLİS

Vahdâniyyet-i İlâhiyye Mesleğince Nizâ'
Birinci Reform yâhûd Cenûb Reformu 181

İKİNCİ CİLD

DÖRDÜNCÜ BÂB

Cenûbda Ulûmun Teceddüdü 265

BEŞİNCİ BÂB

Rûh Hakkında Nizâ'
İntişâr ve İrticâ' Akîdesi 289

BEŞİNCİ BÂBA TARAFIMIZDAN ZEYL

Ulûm ve İslâm 343

 Ezeliyyet-i Âleme Dâ'ir Münâzara 349

 Ebediyet-i Âleme Dâ'ir Münâzara 360

 Felâsife'nin "Allâh Sâni'-i Âlemdir" Kavillerindeki Telbîsi 365

 Felâsifenin Âlem İçin Bir Sâni' İsbâtından Aczleri 369

 Felâsifenin Me'âd-i Cismânîyi İnkârları 373

 Hâtîme 394

ÜÇÜNCÜ CİLD

ALTINCI BÂB

Tabî'at-ı Âleme Dâ'ir Nizâ' 401

YEDİNCİ BÂB

Arz'ın Ömrü Hakkındaki İhtilâfât 453

SEKİZİNCİ BÂB

Hakikat-i Kübrâ Hakkında Nizâ' 507

DÖRDÜNCÜ CİLD**DOKUZUNCU BÂB**

Hükûmet-i Kâinât Husûsundaki Tebâyün 567

ONUNCU BÂB

Latin Hristiyanlığı yâhûd Katolikliğin Medeniyet-i Cedîdeye Nisbeti 625

ON BİRİNCİ BÂB

Ulûmun Medeniyet-i Cedîde ile Münâsebeti 659

Kaynakça 711

Dizin 743

Table of Contents

Preface

Abstract	27
Foreword	31
Introduction	35
Ahmed Midhat Efendi	35
John William Draper	42
About the Conflict Between Religion and Science	45
The Method Followed When the Work Was Transferred to Contemporary Letters	53
About the Content of the Work	55

Text	77
-------------------	-----------

FIRST VOLUME

Our Foreword	83
Draper's Foreword and Our Consideration	87

CHAPTER I

The Origin of Science	93
-----------------------------	----

CHAPTER II

Christianity and its Transformation, and Relations With Science	131
---	-----

CHAPTER III

Dispute Respecting the Doctrine of the Unity of God the First, or Southern Reformation	181
---	-----

SECOND VOLUME

CHAPTER IV

The Restoration of Sciences in the South	265
--	-----

CHAPTER V

Dispute Respecting the Nature of the Soul Doctrine of Emanation and Absorption	289
---	-----

ADDENDUM TO THE FIFTH CHAPTER BY US

Sciences and Islam	343
The Debate About the Eternal Existence of the Realm	349
The Debate About the Perpetual Existence of the Realm	360
The Fallacy of Philosophers' Saying "Allah is the Creator of the Realm"	365
The Philosophers' Inability To Prove A Creator of the Realm	369
Philosophers' Denial of Corporeal Resurrection	373
Epilogue	394

THIRD VOLUME

CHAPTER VI

Dispute Respecting the Nature of the World	401
--	-----

CHAPTER VII

Controversy Respecting the Age of the Earth	453
---	-----

CHAPTER VIII

Dispute Respecting the Criterion of Truth 507

FOURTH VOLUME

CHAPTER IX

Controversy Respecting the Government of the Universe 567

CHAPTER X

Latin Christianity, Or Catholicism's Relation To Modern Civilization 625

CHAPTER XI

Sciences' Relation To Modern Civilization 659

References 711

Index 743

Özet

Bilim, medeniyetlerin birbiri ile etkileşimi sayesinde ilerlemiştir. Bir medeniyetin bilgi birikimini diğeri almış ve bunun üzerine bir şeyler katarak bir diğeri medeniyete devretmiştir. Şu hâlde bilim medeniyetlerin tarih sahnesinde birbirleriyle irtibatları sonucu ortaya çıkan insanlığın ortak mirasıdır. Dinler de bilim gibi bir başka ortak mirastır.

Draper, *Nizâ'-ı İlm ü Dîn* yani *Bilim ve Dinin Çatışması* adlı eserini kullandığı başlıktan da anlaşılacağı üzere dinin bilimin gelişmesine engel olduğu iddiası ile yazmıştır. Pozitivizmin etkisi altındaki Draper eserinin başlığında bilimi öncelerken dini çatışmayı çıkararak taraf olarak görür. Yazarın dinden kastettiği her ne kadar İslam medeniyetinin en parlak dönemi olan Orta Çağ'da Avrupa'yı bilimden uzaklaştırıp karanlığa sürükleyen Katolik kilisesi olduğunu dile getirirse de zaman zaman diğeri dinlerin de bilime karşı olduğunu söylemekten çekinmez. Avrupa, İspanya üzerinden İslam medeniyeti ile tanışarak Aydınlanma'ya başlar; ardından yaşanan gelişmeler, bilimsel keşifler, Katolik kilisesi dogmalarının sorgulanmasını da beraberinde getirir.

Draper iddiasını ispat için bilimin tarihi gelişim sürecini anlatmak mecburiyetinde kalır. Böylece eser farklı bir sebeple yazılmış olsa da bilim tarihini anlatan bir esere dönüşür.

Gerçeklerin sadece bilimle anlaşılacağını düşünen Draper, eserini Osmanlı Devleti'nin Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan

bağımsızlık hareketleri sebebiyle toprak kayıplarının yaşandığı, siyasi ve ekonomik anlamda sıkıntıya düştüğü bir dönemde kaleme almıştır. İçinde bulunan memnuniyetsiz halden kurtuluş çareleri, çözümler aranmaktadır. Çözüme yönelik, Bilimin yeni vârisinin batı medeniyeti olduğu farkına varılarak Osmanlı gençleri Avrupa'ya gönderilmektedir. Diğer taraftan Pozitivizmin en hararetli döneminde Avrupa ile tanışan geleceğin Osmanlı aydını gençlerin, Avrupa kaynaklı fikir akımlarından etkilenecek kendi kültürlerine yabancılaşmaları endişesi vardır. Midhat Efendi'nin Draper'in eserini tercüme etmesi bu endişenin bir tezahürüdür. Midhat Efendi Draper'in eserini sadece tercüme etmekle kalmaz, yer yer Draper'e karşı çıkar kendi görüşlerini verir, kaygılarını dile getirir, ilavelerde bulunur. Özetle eleştirel bir tercümede bulunur. Osmanlı son dönemi aydını olarak Midhat Efendi bu tavrıyla, Oryantalist yaklaşıma karşı duruşun ilk örneklerinden birini vermektedir. Midhat Efendi'nin eleştirel tercümesini yayınlaması Draper'in eserini yayınlama tarihine oldukça yakındır. Eser bu yönüyle Osmanlı aydınının Avrupa yayınlarını takibi ve yabancı dile hakimiyetini göstermesi bakımından da önem taşır.

Günümüzde Osmanlı Devleti'nin gerileme ve dağılıp tarihleri yerleşmiş ön kabuller bir kenara bırakılarak tekrar gözden geçirilmekte ve bu bakış açısıyla Osmanlı tarihi yeniden vücuda getirilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada, TÜBA tarafından basıma hazırlanan bu eser, son dönem Osmanlı aydınının bilgi birikimini, diğer medeniyetlere yaklaşım tarzını ve Osmanlı son döneminde entelektüel kimlik oluşturma çabalarını aydınlatması bakımından da ayrı bir kıymet taşır.

Bu çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü oluşturan *Önsöz*'de, bu çalışmaya konu olan *Nizâ'ı İlm ü Dîn* aynı dönem Batılı pozitivist bir aydın Draper ile muhafazakâr bir Osmanlı aydınının bilim ve dine yaklaşımları konu edinilmiş ve "Avrupa'da laikliğe niçin ihtiyaç duyulmuştur?" sorusunun cevabını içinde barındıran, oryantalist tavrı irdelenerek eserin Türk okuyucusuna kazandırılmasının yararından bahsedilmiştir.

Ahmed Midhat Efendi başlığında onun hayatı, doğduğu ve yetiştiği çevre; eserle ilişkisi yönüyle irdelenerek onun kendi başına giriştiği hayat mücadelesi Batı'nın dili, sanatı ve kültürüyle tanışması anlatılmış; devlet kademelerindeki çalışmaları, okuma, öğrenme ve öğretme merakı irdelenmiş; yazma merakı ifade edilerek girişimci kişiliğinden bahsedilmiştir.

John William Draper başlığında ise onun hayatı, doğduğu ve yetiştiği çevre eserle ilişkisi yönüyle irdelenerek eseri yazmaya iten sebepler ve din-bilim ilişkisinin neden sorguladığı üzerinde durulmuştur

Nizâ'ı İlm ü Dîn Hakkında başlığında ise eserin yazıldığı dönem, yazılma usulü ve nedenleri hakkında bilgiler verilerek çalışmanın okuyucuya tarafsızca değerlendirilmesine olanak sağlanmış; Fransızca ve İngilizce nüshaları hakkında bilgiler verilerek okuyucu eser hakkında tam olarak bilgilendirilmiştir.

Eserin Günümüz Harflerine Aktarılırken İzlenen Yöntem başlığında eserin transkripsiyonunda izlenen yol açıklanmıştır.

Eserin İçeriğine Dair başlığında ise eserin bölümleri hakkında eleştirel bilgiler verilmiştir.

Eserin ikinci bölümünde ise *Nizâ'ı İlm ü Dîn* okuyucunun bilgilendirilmesi amacıyla notlandırılarak günümüz harflerine aktarılmıştır.

Abstract

Science has progressed thanks to the interaction of civilizations with each other. The knowledge of one civilization was taken by another and transferred to another civilization by adding something to it. In that case, science is the common heritage of humanity that emerged as a result of the interaction of civilizations with each other on the stage of history. Religions, like science, are another common heritage.

Draper wrote his work *Nizâ'-ı İlm ü Dîn*, namely the *Conflict of Science and Religion*, with the claim that religion hinders the development of science, as can be understood from the title he used. Under the influence of positivism, Draper prioritises science in the title of his work, and sees religion as the party that causes conflict. Although what the author means by religion, he does not hesitate to say that other religions are against science from time to time, although he states that it was the Catholic Church that drove Europe away from science and into darkness in the Middle Ages, which was the brightest period of Islamic civilization. Europe begins the Enlightenment by meeting with the Islamic civilization through Spain; The developments that followed bring along scientific discoveries and the questioning of the dogmas of the Catholic Church.

Draper hds to explain the historical development process of science to prove his claim. Thus, although the work was written for

a different reason, it turned into a work that tells the history of science.

Thinking that the facts can only be understood with science, Draper wrote his work at a time when the Ottoman Empire was in political and economic difficulties due to the loss of land due to the independence movements that emerged after the French Revolution. Remedies and solutions are sought to get rid of the dissatisfied state it is in. Realizing that the new heir of science is western civilization, Ottoman youth are sent to Europe for a solution. On the other hand, there is a concern that the Ottoman intellectual youth of the future, who met Europe at the height of positivism, will become alienated from their own culture by being influenced by European-based movements of thought. Midhat Efendi's translation of Draper's work is a manifestation of this concern. Midhat Efendi not only translates Draper's work but also occasionally opposes Draper, gives his own views, expresses his concerns, and makes additions. In summary, it provides a critical translation. As an intellectual of the last period of the Ottoman Empire, Midhat Efendi, with this attitude, gives one of the earliest examples of the stance against the Orientalist approach. The publication of Midhat Efendi's critical translation is very close to the date of publication of Draper's work. In this respect, the book is also important in that it shows the Ottoman intellectual's close follow-up of European publications and his command of a foreign language.

Today, the Ottoman Empire's decline and disintegration dates are examined without regard for preconceived notions, and Ottoman history is attempted to be reconstructed from this perspective. At this point, this work, which was prepared for publication by TÜBA, carries a special value in terms of illuminating the knowledge of the late Ottoman intellectuals, their approach to other civilizations, and their efforts to create an intellectual identity in the last period of the Ottoman Empire.

This study consists of two parts. In the Preface, which constitutes the first part, *Nizâ'ı İlm ü Dîn*, which is the subject of this study,

the approaches of a Western positivist intellectual, Draper, and a conservative Ottoman intellectual to science and religion were discussed, and the orientalist attitude, which contains the answer to the question “Why was there a need for secularism in Europe?”, is examined, and the benefit of bringing the work to the Turkish reader is mentioned.

In the *title of Ahmed Midhat Efendi*, his life, the environment where he was born and raised; It was examined in terms of its relationship with the work, and his struggle for life on his own, his acquaintance with the language, art and culture of the West; his works at state levels, his curiosity about reading, learning and teaching; his interest in writing was expressed and his entrepreneurial personality was mentioned.

In the *title of John William Draper*, his life and the environment where he was born and raised are examined in terms of his relationship with the work, and the reasons for writing the work and why he questions the relationship between religion and science are emphasized.

The title “*About Nizâ‘î İlmü Dîn*” provided information about the period in which the work was written, the method of writing, and its reasons, allowing the reader to evaluate the work objectively, as well as information about its French and English copies.

The method followed in the transcription of the work is explained in the title of the *Method Followed in Translating the Work to Today’s Letters*. In the title *About the Content of the Work*, critical information is given about the parts of the work. In the second part of the work, *Nizâ‘î İlm ü Dîn* was annotated and transferred to today’s letters in order to inform the reader.

Önsöz

Medeniyetlerin yükseliş ve düşüşleri tarih boyunca birbirlerinden farklı seyretmiştir. Tarihin seyri içerisinde uzak veya yakın her bir medeniyetten birinin diğerini etkilediği görülür. Her medeniyet kendisinden öncekinin mirasını devralmak suretiyle yükselmiş, edinilen tecrübe ve bilginin miras yoluyla aktarılmasıyla da topyekün insanlığın ilerlemesi sağlanmıştır.

Kadim Hint, Çin, İnan medeniyetlerinin birikimini değerlendiren kadim Yunan'ın bilgi ve tecrübesi üzerinde ilerleyen insanlık, bu ilerleyiş ve yükselişini 7. yüzyıldan itibaren yeni varis İslam medeniyeti ile sürdürür. Avrupa, karanlık Orta Çağ'ının ardından 16. yüzyıldan sonra özellikle Endülüs üzerinden İslam medeniyetinin en parlak döneminde onun bilgi birikimi ile tanışarak Aydınlanma'ya başlar. Eleştirel düşünceye karşı gelen Katolik kilisesinin ve bilgisinin sorgulanmaya başladığı Aydınlanma'nın ardından Avrupa'da bilim adına büyük gelişmeler yaşanır. 19. yüzyıl Avrupa medeniyetinin yükselişe geçtiği bir dönem olması sebebiyle anlatılarda Avrupa merkeze oturmaya başlamış, 17. yüzyıl öncesi Karanlık Çağ olarak nitelendirilip, diğer medeniyetlerin katkıları özellikle de İslam medeniyeti göz ardı edilmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise insanlığın ilerlemesi Avrupa'ya mal edilerek Avrupa'nın kimden hangi mirası aldığı hususu üzerinde durulmaksızın muris medeniyetler karanlığa mahkûm edilmişlerdir. 21.yüzyıla girildiğinde ise bilim tarihinde Avrupa merkezli bakış açısına, Oryantalist yaklaşımlara karşı olumsuz eleştiriler dile getirilmeye başlar.

İngiliz asıllı Draper 1874'te kaleme aldığı *Nizâ'ı İlm ü Dîn* yani "Bilim ve Dînin Çatışması" adlı eserinde bilim tarihinin nasıl bir seyir takip ettiğini medeniyetler üzerinden anlatır. Orta Çağ'da Avrupa'yı bilimden uzaklaştırıp karanlığa sürükleyen Katolik kilisesi olduğunu dile getirir. Çünkü Aydınlanma sonrasında gerçekleşen bilimsel keşifler mutlak doğru kabul edilen Katolik kilisesi dogmaları ile çatışmaktadır. Çağdaşı pek çok Avrupalı aydın gibi kendisi de pozitivist olan İslam medeniyetine karşı yer yer Oryantalist bir tavır sergileyen Draper, gerçeklerin sadece bilimle anlaşılacağı kanaatindedir.

Draper'in eserini kaleme aldığı dönemde İslam medeniyetinin en önemli temsilcisi olan Osmanlı Devleti buhranlı bir dönemden geçmektedir. Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri neticesinde toprak kayıpları başlamış, gelişen sanayiye de ayak uyduramayan Osmanlı Devleti siyasi ve ekonomik anlamda sıkıntıya düşmüştür. Yaşanan bu olumsuzluklar ve çöküş psikolojisi Osmanlı aydınını çözüm yolunda düşünmeye sevk eder. Askeri ve idari alanlarda reformlar yapmak, Avrupa'ya öğrenci göndermek, eserler tercüme etmek, gazete çıkarmak, yabancı dille eğitim veren okullar açmak suretiyle çözüm üretilmeye çalışırken Batı kaynaklı fikirler özellikle de Pozitivizm, Avrupaya gönderilen talebeler, tercüme eserlerle Osmanlı toplumuna girer ve toplumda bir kültür değişimi yaşanmaya başlar.

Bu dönemin en önemli Osmanlı aydınlarından Ahmed Midhat Efendi, bu denli süratle yaşanan kültür değişiminin, yanlış Batılılaşmanın kötü sonuçlar doğuracağı endişesiyle halkı ve özellikle de gençleri aydınlatmak ister. Osmanlı Devleti'nin İslam medeniyetinin önemli bir parçası olduğunun bilincindeki Ahmed Midhat Efendi, İslamın bilimle çatışmadığını vurgulayarak Pozitivizmin Osmanlı toplumunun milli, dini topyekün kültür değerlerini tahribi tehlikesi karşısında durur. Draper'in *Nizâ'ı İlm ü Dîn* tercümesi ve şerhi Ahmed Midhat Efendi'nin bu bağlamda kaleme aldığı çok değerli bir eserdir. Draper'in dile getirdiği bilim tarihinin gelişimi, eleştirel bir yaklaşımla ve yorumlarıyla bir de Midhat Efendi'nin dilinden aktarılır. Bu noktada *Nizâ'ı İlm ü*

Dîn, edebi şahsiyeti ile tanınan Ahmed Midhat Efendi'nin ilmi yönünün de tanınmasına yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmaya konu olan *Nizâ'ı İlm ü Dîn* aynı dönem Batılı pozitivist bir aydın Draper ile muhafazakâr bir Osmanlı aydının bilim ve dine yaklaşımlarını ortaya koymasına bakımdan oldukça ilgi çekicidir. "Avrupa'da laikliğe niçin ihtiyaç duyulmuştur?" sorusunun cevabını içinde barındıran, Oryantalist tavrı, Avrupa merkezli bakışı irdeleyen *Nizâ'ı İlm ü Dîn*'in Türk okuyucusuna kazandırılmasının yarar sağlayacağı şüphe götürmez. Ayrıca Bilim Tarihi kürsülerinin yeni yeni boy göstermeye başladığı Türkiye'de *Nizâ'ı İlm ü Dîn*'in kaynak olarak değerlendirilmesinin faydalı olacağı da muhakkaktır.

Bu çalışmada Midhat Efendi'nin *Nizâ'ı İlm ü Dîn* adlı eseri günümüz harflerine aktarılarak notlandırılmıştır. Çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Midhat Efendi ve Draper'in hayatı hakkında kısa bilgi verilmiş, *Nizâ'ı İlm ü Dîn Hakkında* başlığı altında Draper'in eseri yazış ve Midhat Efendi'nin eseri tercüme edilmiş sebepleri anlatılmış, konuya yaklaşım tarzları ele alınmış ve eser üzerinde yapılmış çalışmalara kısaca değinilmiştir. Ardından Midhat Efendi'nin başlıklarına sadık kalınarak eserin bölüm bölüm özeti sunulmuştur. Son olarak eserin günümüz harflerine aktarılırken uygulanan yöntem açıklanmıştır. İkinci bölümde ise *Nizâ'ı İlm ü Dîn* günümüz harflerine aktarılmıştır.

